

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

evaluace

Analýza zákona o obětech trestných činů

Úvod

La Strada Česká republika realizovala na přelomu let 2014 a 2015 jednoletý projekt podpořený Nadací rozvoje občanské společnosti, který usiluje o zlepšení provádění zákona o obětech trestných činů¹ (dále též jako „zákon“) v České republice. Usiluje také o zvýšení povědomí osob, které by se potencionálními oběťmi mohly stát, o jejich právech. Projekt se specificky zaměřil na oběti obchodování s lidmi, násilí z nenávislosti a násilí na ženách. Partnery projektu jsou Bílý kruh bezpečí, In Iustitia a Člověk v tísni – pobočka Plzeň.

Tato analýza je hlavním výstupem projektu. Je rozdělena na teoretickou část, která srovnává český zákon o obětech s evropskou směrnicí², a na část praktickou, která vychází z jedenácti případových studií, jež se koordinátorce projektu, organizaci La Strada Česká republika, o.p.s., podařilo během projektu shromáždit a zdokumentovat. Praktická část staví do určité míry též na poznatcích z tzv. týmů pro oběti trestných činů v rámci celé ČR.³

I. Teoretická část

1. Přístup k právní pomoci

Jedním z východisek projektu byla otázka přístupu k právní pomoci. Oblast právní pomoci byla zákonem rozdělena na poskytování „právních informací“ a poskytování „právní pomoci“. Poskytování právní pomoci v užším slova smyslu je vyhrazeno advokátům. Poskytování „právních informací“ se mohou dle zákona věnovat také subjekty akreditované za tímto účelem u Ministerstva spravedlnosti.

Subjekty (zpravidla nevládní organizace), které chtějí poskytovat právní informace, se musí pro tuto službu nejprve akreditovat u Ministerstva spravedlnosti (§ 39 a násl. zákona). V případě advokátů k zápisu podle § 47 zákona stačí, aby souhlasili s poskytováním právní pomoci zvláště zranitelným obětem alespoň v omezeném rozsahu bezplatně. V praxi tak většina advokátů omezuje rozsah bezplatně poskytované právní pomoci zpravidla na jednu (úvodní) konzultaci. Výjimečně se lze setkat až s tříhodinovým rozsahem. Někteří advokáti předem stanoví přesnou hodinu v pracovním týdnu, kdy po předchozí telefonické domluvě bezplatně konzultace poskytují.⁴

¹ Zákon č. 45/2013 Sb.

² Směrnice 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV.

³ La Strada Česká republika, o.p.s. je pravidelným účastníkem setkání tzv. Týmů pro oběti trestných činů, tedy setkání nevládních organizací, orgánů činných v trestním řízení, zástupců vězeňské služby a zdravotnických zařízení, která se konají po celé ČR a která v rámci projektu „Proč zrovna já?“ koordinuje Probační a mediační služba.

⁴ Viz Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, www.justice.cz.

Nárok na bezplatné právní zastoupení zmocněncem je vymezen v trestním řádu. O bezplatné právní zastupování mohou požádat soud celkem tři kategorie poškozených, kteří **osvědčí, že nemají dostatek prostředků**, aby si zastoupení hradili sami. O bezplatnou právní pomoc zmocněncem mohou soud požádat:

- zvláště zranitelné oběti
- oběti, kterým byla způsobena těžká újma na zdraví
- pozůstalí po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela (§ 51a odst. 1 trestního řádu)

Jedinou kategorií poškozených, kteří nemusí nemajetnost prokazovat, jsou děti mladší 18 let (§ 51a odst. 2 trestního řádu).

Z výše popsané legislativy nezbývá než dovodit, že bezplatná právní pomoc ve formě právního zastoupení zmocněncem je pro oběti, a to dokonce i pro ty, které spadají do kategorie zvláště zranitelných, i nadále obtížně dostupná.

Pokud jde o bezplatné konzultace pro zvláště zranitelné oběti, které jsou podmínkou pro zápis advokáta do registru, nabízí se otázka, zda právní pomoc poskytovaná v takto omezeném rozsahu je pro oběti skutečně efektivní. Poskytnutí právní pomoci ve formě hodinové úvodní konzultace zpravidla nebude dostatečné. V průběhu trestního řízení se může vyskytnout řada situací, na které je potřeba reagovat bezprostředně, zejména kvůli krátkým lhůtám pro vyjádření a specifikou (neodkladnou) povahu řady úkonů. Je evidentní, že úvodní bezplatná konzultace není právním zastoupením a nemůže tedy pokrýt požadavky, které během trestního řízení z pohledu oběti vyvstávají. Pokud jde o možnost požádat o přidělení právního zastoupení zmocněncem podle trestního řádu, je pozitivní, že zákon o obětech trestných činů stanovil nárok pro děti do 18 let bez posuzování nemajetnosti. U dospělých obětí trestných činů nicméně i nadále soud nemajetnost posuzuje. Domníváme se, že by v budoucnu mělo dojít k rozšíření okruhu poškozených, u nichž zastoupení zmocněncem hradí stát, a to minimálně na všechny zvláště zranitelné oběti.

Navrhujeme následující doplnění § 51a odst. 2 trestního řádu:

„(2) Poškozený, který je **zvláště zranitelnou obětí podle jiného právního předpisu*** mladší než osmnáct let má nárok, nejde-li o trestný čin zanedbání povinné výživy (§ 196 trestního zákoníku), na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez splnění podmínek podle odstavce 1.“

)* Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

Systémovým řešením skutečně efektivního přístupu k právní pomoci by bylo otevření možnosti právního zastupování obětí trestných činů osobám s právním vzděláním, které nejsou advokáty. Máme zde na mysli ty právníky a právničky, kteří se obětem trestných činů věnují dlouhodobě v rámci svého působení v organizacích za tímto účelem založených a působících. V praxi se jedná o organizace, které získaly akreditaci pro provádění služby „poskytování právních informací“ podle § 39 zákona o obětech trestných činů. Jedině tímto způsobem může dojít k zajištění přístupu ke spravedlnosti pro oběti trestných činů na úrovni, která je srovnatelná s osobami podezřelými/obviněnými. Pokud jde o případné náklady spojené s rozšířením poskytování právní pomoci ve formě právního zastupování, domníváme se, že by bylo možné je podřadit pod dotace, které jsou již nyní rozdělovány pro službu „poskytování právních informací“ Ministerstvem spravedlnosti. Služba by pro jejího příjemce, tedy pro oběti trestných činů, byla i nadále bezplatná. Možná kolize se zákonem o advokacii by byla vyloučena právě bezplatností poskytované služby – nejednalo by se tedy o poskytování právní služby, kterému zákon přiřazuje znak „za úplatu“ (viz § 11 odst. 2 zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii). Zákon o obětech trestných činů by tedy byl k zákonu o advokacii *lex specialis*.

Pokud by byla přijata navrhovaná změna v pojetí právní pomoci, § 6 zákona o obětech by zněl takto:

„§ 6

Právní pomoc a poskytování právních informací

- (1) Právní pomoc je oběti na její žádost poskytována bezplatně za podmínek a v rozsahu stanoveném v jiném právním předpise.
- (2) Právní pomoc obětem podle tohoto zákona mohou za úplatu poskytovat pouze advokáti.
- (3) Subjekty akreditované pro poskytování právních informací a Probační a mediační služba mohou podle tohoto zákona poskytovat obětem trestných činů **právní informace právní poradenství a právní zastupování**.

V návaznosti na tuto změnu bude nutné upravit zákon tak, aby odpovídal nové terminologii.

2. Poučovací povinnost soudu

Soud je jediným orgánem činným v trestním řízení, na který nedopadá rozsáhlá poučovací povinnost stanovená zákonem o obětech. Bylo by tedy vhodné, aby soud společně s doručením obžaloby poučil poškozeného minimálně o tom, o jaká opatření k ochraně jeho zájmů může požádat.

Navrhujeme doplnění § 196 odst. 1 trestního řádu:

„(1) Neučinil-li soud některé z rozhodnutí uvedených v § 188 odst. 1 a 2, dá předseda senátu opis obžaloby doručit obžalovanému a jeho obhájci, a je-li obžalovaný zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, také jeho zákonnému zástupci; opis obžaloby dá doručit poškozenému, pokud jsou jeho pobyt nebo sídlo známé. Pokud poškozený nepodal návrh podle § 43 odst. 3, poučí se zároveň o právu podat takový návrh. **Soud dále poškozeného poučí o tom, za jakých podmínek má právo na přijetí opatření k zajištění bezpečí podle jiného právního předpisu.***) Bylo-li v obžalobě navrženo zabránění věci náležející jiné osobě než obžalovanému, dá předseda senátu doručit opis obžaloby též této osobě.“

***) Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů**

3. Poznatky související se evropskou směrnicí o obětech trestných činů

Přijetí zákona o obětech se časově překrývalo s přijetím evropské směrnice o obětech trestných činů (dále jen „Směrnice“). Transpoziční lhůta pro zajištění souladu českého zákona se směrnicí uplyne 16. listopadu 2015. Je tedy nutné zaobírat se otázkou, zda je český zákon se směrnicí v souladu. Níže uvádíme některé problematické otázky:

a. Přístup k sociálním službám

V čl. 8 odst. 3, ve spojení s čl. 9 odst. 3, směrnice o obětech trestných činů požaduje, aby členské státy zajistily obětem trestných činů přístup k podpůrným službám, minimálně k bezpečnému ubytování. Tento požadavek se týká všech obětí trestných činů, bez ohledu na jejich pobytový status. V podmínkách české legislativy jde tedy o poskytování sociálních služeb. Zákon o obětech trestných činů odkazuje v případě sociálních služeb na zákon o sociálních službách.⁵ Tento zákon nicméně podmiňuje poskytnutí sociální služby určitým formálním pobytovým statutem žadatele, v případě občanů EU pak podmínku hlášení k pobytu na území ČR nejméně po dobu 3 měsíců. Výjimka v odst. 3 § 4 zákona, která je momentálně zacílena na oběti obchodování s lidmi a zavlčení, by tedy měla platit pro všechny oběti trestných činů.

Navrhujeme změnu § 4 odst. 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů:

„(3) Sociální služby uvedené v § 57, 59 až 63 a 69 se při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně poskytují také osobě, která není uvedena v odstavci 2, pokud oprávněně pobývá na území České republiky podle zvláštního právního předpisu 3). Sociální služby uvedené v § 37, 57, 60 a 69 se poskytují také osobě, která je obětí trestného činu obchodování s lidmi nebo trestného činu zavlčení⁴⁸) **obětem trestných činů.**“

b. Zvláště zranitelné oběti

Osoby se zdravotním postižením

Zákon o obětech trestných činů řadí v § 2 odst. 4 písm. b) mezi zvláště zranitelné oběti „osoby, které jsou postiženy fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy“. Požadavek „různých překážek“, uvedený v zákoně, jde nad rámec směrnice, která v čl. 22 odst. 3 hovoří pouze o „osobách se zdravotním postižením“, tedy nevyžaduje výskyt dalších „různých překážek“ k tomu, aby daná osoba byla zařazena jako zvláště zranitelná.

Navrhujeme toto znění § 2 odst. 4 písm. b):

„(4) Zvláště zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí b) osoba, která je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy,“

⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

c. Osoby ohrožené druhotnou újmou (sekundární viktimizací), otázka genderové identity

Zákon o obětech trestných činů se v § 2 odst. 4 písm. d) věnuje další skupině zvláště zranitelných obětí, a to obětem trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí nebo pohrůžku násilím, jestliže je v konkrétním případě u této osoby nebezpečí druhotné újmy s ohledem na věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislosti na ní.

Je třeba klást si otázku, zda omezení osob, u nichž může docházet ke druhotné újmě, na oběti trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestných činů, které zahrnují násilí nebo pohrůžku násilím, je správnou transpozicí čl. 22 odst. 3 směrnice. Ve zmíněném ustanovení směrnice požaduje, aby byla zvláštní pozornost věnována osobám, které utrpěly „vážnou újmu“ (*serious harm*) v důsledku závažnosti trestného činu, obětem trestných činů z nenávisti a obětem, které žijí v těsném vztahu s pachatelem.

Při bližším pohledu na skupinu trestných činů, které tvoří trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, a při zamyšlení nad násilnými trestnými činy ustanovení § 2 odst. 4 písm. d) je zřejmé, že zákon obsahuje užší okruh možných jednání, než která předvidá čl. 22 odst. 3 směrnice. Například nejsou jako zvláště zranitelné chráněny oběti trestných činů z nenávisti a trestných činů spáchaných pachatelem žijícím v těsném soužití s obětí, které nezahrnovaly násilí či pohrůžku násilím. Zákon dále zcela opominul oběti organizovaného zločinu, které směrnice zahrnuje mezi ty, které by měly být vnímány jako zvláště zranitelné.

Dále, směrnice v preambuli, odst. 56, stanoví, že mezi faktory, které je nutné zohlednit mezi prvky vedoucími ke druhotné viktimizaci, figuruje i **genderová identita obětí** (*gender identity or expression*). Tento faktor český zákon mezi faktory zranitelnosti nezmiňuje. Přestože je genderová identita zmíněna pouze v ustanoveních preambule směrnice, měl by s ní pracovat i český zákonodárce. Zločiny z nenávisti, které jsou motivované právě genderovou identitou, jsou v řadě zemí vážným problémem.

____ **Navrhujeme**, aby § 2 odst. 4 písm. d) bylo změněno takto:

„d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohrůžku násilím, **oběť trestného činu, který zahrnoval násilí z nenávisti a oběť, která je osobou blízkou pachatele**, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, **genderovou identitu**, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislosti na ní.“

d. Právo na ochranu pro rodinné příslušníky obětí

Směrnice v čl. 18 stanoví právo obětí trestných činů na ochranu před sekundární a opakovanou viktimizací, v čl. 19 pak právo obětí na zabránění kontaktu s pachatelem v průběhu trestního řízení. Zmíněná práva se vztahují i na rodinné příslušníky obětí. Zákon o obětech se nicméně o rodinných příslušnících již nezmiňuje, a v tomto směru by bylo vhodné jej doplnit.

____ **Navrhujeme**, aby zákon byl upraven v § 17 odst. 1 takto:

„(1) Oběť **a osoba jí blízká** má právo požádat v kterémkoliv stadiu trestního řízení, popřípadě i před jeho zahájením, aby byla při úkonech, kterých se účastní, učiněna potřebná opatření k zabránění kontaktu obětí s osobou, kterou označila za pachatele, která je podezřelá ze spáchání trestného činu, nebo proti níž se vede trestní řízení.“

e. Podání vysvětlení a výslech obětí

Zákon o obětech trestných činů v § 18 stanoví, že otázky směřující do intimní oblasti je nutné klást zvlášť šetrně, tak, aby výslech nemusel být opakován. Zákon tedy tuto „zásadu šetrnosti“ omezuje pouze na otázky, které jsou intimního charakteru. Lze namítnout, že evropská směrnice je v tomto ohledu širšího zaměření. V čl. 20 písm. b) stanoví jako obecnou zásadu, že počet výslechů obětí by měl být co nejnižší; oběť by měla být vyslýchána pouze tehdy, pokud je to nezbytně nutné pro účely trestního řízení či vyšetřování. Domníváme se tedy, že toto ustanovení nebylo v českém zákoně zcela implementováno. Také praxe ukazuje, že vnímání toho, co je a co není intimní, se může u každého člověka lišit.⁶

____ **Navrhujeme** toto znění § 18 odst. 1 zákona:

„(1) Otázky směřující do intimní oblasti vyslýchané oběti **oblasti, kterou vyslýchaná oběť může vnímat jako intimní**, lze klást jen tehdy, pokud je to nezbytně pro objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení. Tyto otázky je třeba klást zvlášť šetrně a po obsahové stránce vyčerpávajícím způsobem, aby nebylo nutné výslech znovu opakovat; jejich formulaci je třeba při zachování potřebné ohleduplnosti přizpůsobit věku, osobním zkušenostem a psychickému stavu obětí.“

⁶ Viz případová studie č. 7: La Strada – Co jsou otázky intimního charakteru?

f. Lékařské prohlídky

Směrnice v čl. 20 písm. d) stanoví, že lékařské prohlídky osob, které se staly obětí trestného činu, by měly být minimalizovány. Měly by být prováděny pouze v případech nezbytně nutných, tam, kde je to nutné pro účely trestního řízení. Zákon o obětech trestných činů ani trestní řád v tomto směru žádné omezení nestanoví.

Navrhujeme, aby do zákona o obětech trestných činů byl vložen nový § 23, který bude znít:

„§ 23

Lékařské prohlídky oběti lze provádět jen v případech nezbytně nutných a pouze pro účely trestního řízení“.

g. Poskytování bezplatné odborné pomoci obětem

Čl. 8 odst. 1 směrnice o obětech trestných činů stanoví členským státům povinnost zajistit, aby oběti měly bezplatný přístup ke službám podpory podle svých potřeb. Oproti tomu zákon o obětech stanoví právo na bezplatnou odbornou pomoc pouze pro oběti zvláště zranitelné.

Navrhujeme toto znění § 5 odst. 1 zákona o obětech:

„(1) Subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů mají povinnost poskytnout odbornou pomoc bez zbytečného odkladu bezplatně na základě žádosti **zvláště zranitelné** oběti, která tuto pomoc potřebuje.“

II. Praktická část

1. Peněžité pomoc

A. Poznatky z případových studií

Celkem tři případové studie, které se podařilo během projektu shromáždit, se týkaly tématu peněžité pomoci. Častým problémem, se kterým se většina organizací realizující projekt setkala a který zazníval opakovaně i mezi dalšími poskytovateli služeb pro oběti trestných činů, byla neefektivnost současného systému a zejména neplnění hlavního účelu peněžité pomoci. Účel peněžité pomoci, vyjádřený v § 25 odst. 1 zákona, spočívá v „*překlenutí zhoršené sociální situace způsobené obětí trestným činem*“. Jak plyne z poznatků získaných v případových studiích, to, co klienti – oběti trestných činů – skutečně potřebují, je, aby pomoc byla poskytnuta pokud možno rychle. V důsledku spáchání trestného činu se jejich životní situace změní ze dne na den – nemohou například chodit do práce, jak byli běžně zvyklí, tím pádem dojde k dramatickému výpadku v příjmech, a řada lidí se tak poměrně rychle ocitá v situaci, kterou nejsou schopni bez cizí pomoci efektivně řešit. Na selhání peněžité pomoci poukazují případová studie Bílého kruhu bezpečí nazvaná „Invalidní klientce pomohla až nevládní organizace“ a kazuistika In IUSTITIA s názvem „Pan Ivan a čekání na pravomocný rozsudek“. Plzeňská pobočka organizace Člověk v tísni k tomu ve studii s názvem „Panu Jaroslavovi hrozila ztráta bydlení“ přidává zkušenost člověka, kterého nelehká situace, ve které se v důsledku trestného činu ocitl, dovedla do psychologických problémů, a následně téměř ke spáchání sebevraždy.

Z případových studií vyplývá, že do budoucna by bylo vhodné změnit právní úpravu peněžité pomoci obětem trestné činnosti tak, aby byla více efektivní a sloužila skutečně k překonání životní situace, která se v důsledku trestného činu těmto lidem zhoršila. Zejména jde o možnosti opakovaného prodloužení lhůty pro vydání rozhodnutí o peněžité pomoci.

Nepřiměřenou délku řízení a neodůvodněné čekání na pravomocný rozsudek lze vyřešit především aplikováním zákona v souladu s jeho účelem. Je tedy důležité, aby ministerstvo zefektivnilo svou činnost a řízení celkově urychlilo, např. nastavením jasných vnitřních pravidel rozhodování o žádostech, která by korespondovala se smyslem a účelem právní úpravy, jakož i důsledným metodickým vedením osob rozhodujících o přiznání peněžité pomoci. Problém by zčásti řešilo i zákonné omezení doby, po kterou může být řízení o žádosti přerušeno.

Předmětem legislativní změny by měla být úprava opravných prostředků proti rozhodnutí ministerstva o žádosti, a to ve smyslu připuštění řádného opravného prostředku - rozkladu ve správním řízení. Není logické, aby omezení, jehož účelem je údajně urychlení řízení o žádosti, existovalo na úkor obětí.

Vzhledem k tomu, že se v tomto případě jedná o koncepční změnu, která by si vyžádala rovněž změnu financování v resortu spravedlnosti, nepředkládáme v této oblasti žádný konkrétní legislativní návrh. Tuto otázku je nutné podrobit širší veřejné diskusi, které se budou účastnit jak zástupci vládního, tak nevládního sektoru.

B. Poznatky z týmů pro oběti trestných činů

Z poznatků, které organizace La Strada získala od dalších poskytovatelů pomoci v rámci týmů pro oběti trestných činů, vyplynuly tyto následující připomínky k zákonu o obětech trestných činů.

Snížení a nepřiznání peněžité pomoci

Současné ustanovení § 29 umožňuje snížit nebo nepřiznat peněžitou pomoc s přihlédnutím k sociální situaci oběti, a tím dává prostor ministerstvu k posuzování sociální situace oběti jako takové, nikoliv pouze její zhoršení. Domníváme se, že tím do řízení vstupuje subjektivní hodnotící hledisko, které činí postup ministerstva do určité míry závislým na tom, jak si kvalitu určité sociální situace vykládá příslušná úřední osoba, která žádost vyřizuje. Domníváme se, že poskytnutí peněžité pomoci by mělo být vázáno – jak ostatně stanoví účel peněžité pomoci vyjádřený v § 25 zákona o obětech – výhradně na **zhoršení** této sociální situace, tedy na změnu sociální situace oběti k horšímu, která nastala v důsledku trestného činu.

Pokud jde o využití všech zákonných prostředků k uplatnění náhrady škody a nemajetkové újmy na pachateli, zde je naopak nutné určité subjektivní hodnotící hledisko do zákona vložit, avšak takové, které lépe zohlední aktuální psychickou situaci oběti. Je nutné si uvědomit, že přes značné množství informací, které jsou obětem orgány činnými v trestním řízení i dalšími subjekty poskytovány, oběti (zvláště násilné kriminality) jsou bezprostředně po spáchání trestného činu a mnohdy i v následujících týdnech a měsících ve špatném psychickém stavu. Tím může být ovlivněna i skutečnost, zda a v jaké kvalitě uplatní své zákonné nároky vůči pachateli, a zda tak případně učiní v náležitě kvalitě a ve lhůtách požadovaných trestním řádem.

Navrhujeme toto znění § 29:

§ 29

Snížení a nepřiznání peněžité pomoci

„Peněžitá pomoc stanovená podle § 28 může být snížena nebo se nepřizná s přihlédnutím k sociální situaci oběti a k tomu,

a) do jaké míry oběť spoluzavinila vznik újmy a

b) zda oběť, **s přihlédnutím k jejímu psychickému stavu**, využila všech zákonných prostředků, aby uplatnila nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy na pachateli nebo na jiné osobě, která je povinna škodu nahradit.“

Důvody pro neposkytnutí peněžité pomoci

Důvody pro neposkytnutí peněžité pomoci, které jsou stanoveny § 27 písm. c), jsou nastaveny nepřiměřeně přísně a neberou ohled na psychickou situaci oběti bezprostředně po spáchání trestného činu (viz bod 1 výše). Navrhujeme proto vypustit povinnost oběti podat trestní oznámení „bez zbytečného odkladu“.

Pokud jde o neposkytnutí peněžité pomoci z důvodu odepření výpovědi, současná dikce zákona *de facto* zvýhodňuje oběti, které odmítnou vypovídat z důvodu, že by si přivodily nebezpečí trestního stíhání (§ 100 odst. 2 trestního řádu). Jinými slovy, obětem, které z tohoto důvodu odmítnou vypovídat, může být peněžitá pomoc poskytnuta, zatímco těm, které odmítnou vypovídat s ohledem na svůj poměr k pachateli (§ 100 odst. 1 trestního řádu a částečně též § 100 odst. 2 trestního řádu), poskytnuta nebude. Toto zvýhodnění nemá dle našeho názoru žádné legitimní důvody. Pokud by již měla být peněžitá pomoc odepřena těm, kteří odmítnou svědčit, pak daleko spíše těm žadatelům, kteří se obávají trestního stíhání (u nich lze dovozovat, že mají na trestném činu určitý podíl a poskytnutí peněžité pomoci by tedy odporovalo ostatním ustanovením zákona o obětech), než těm, kteří odmítnou svědčit z důvodu vztahu k pachateli.

Navrhujeme toto znění § 27 zákona o obětech trestných činů:

§ 27

Důvody neposkytnutí peněžité pomoci

„Stát neposkytne peněžitou pomoc, jestliže oběť

c) neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost zejména tím, že **bez zbytečného odkladu bez vážného důvodu nepodal(a) oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody nebo nemajetkové újmy, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli skutečnost, že by si mohla přivodit trestní stíhání**, práva odepřít výpověď.“

2. Právo na informace

Jak kazuistiky (případ Bílého kruhu bezpečí: „Právo na informace“), tak četné a opakované poznatky z týmů pro oběti trestných činů prakticky po celé ČR kriticky hodnotí novou „informační povinnost“, která byla zákonem svěřena orgánům činným v trestním řízení, zejména policii.

Praxe ukazuje, že kapacitně nebyly orgány činné v trestním řízení připraveny na rozsáhlé rozšíření práv obětí. Stále chybí jejich kvalitní proškolení a porozumění právům obětí resp. poškozených. Z tohoto důvodu formuláře vyjmenovávají vyčerpávajícím způsobem a v paragrafovém znění všechna práva a komentář policistů je obecný až povrchní. Tento nelze paušalizovat, protože výjimky se zájmem o práva obětí existují. Právě policisté, kteří se o téma zajímají a snaží se pro oběti trestných činů udělat maximum, byli účastníky zmíněných týmů pro oběti na úrovni krajů.

Právo na informace je legislativně uchopeno velmi komplexně a není třeba je nikterak měnit. Nastolená cesta vzdělávání policistů a dalších orgánů činných v trestním řízení se ukazuje jako správná. Nezbyvá než doporučit, aby bylo tímto způsobem průběžně vzděláváno a proškolenáno co největší množství policistů. Vzdělávání by se mělo zaměřit zejména na praktické otázky informačních potřeb lidí, kteří se stali obětí trestného činu.

3. Výslech oběti a ochrana před sekundární viktimizací

Výslech je častým úkonem trestního řízení, kterého se oběti účastní a kde právě může k sekundární viktimizaci docházet. Výslechem se proto zabývá hned několik případových studií.

Oběť má podle zákona o obětech trestných činů právo žádat, aby byla v přípravném řízení vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví (§ 19). V praxi je uplatnění daného práva problematické a podle zkušeností organizace In IUSTITIA může být vnímáno jako obstrukce v policejní práci ze strany oběti, a to obzvláště, nejde-li o některý „typický“ případ, zejména o sexuálně motivovanou trestnou činnost. Zde dochází k problémům s vymahatelností tohoto práva, protože zákon stanoví bližší podmínky jeho uplatnění pouze ve vztahu ke zvlášť zranitelným obětem.⁷

Na výslech zvlášť zranitelné oběti stanoví zákon přísné požadavky. Je nutné ji vyslyšet obzvláště citlivě a vždy s ohledem na konkrétní okolnosti, které ji činí zvlášť zranitelnou. Výslech v přípravném řízení by měla provádět vyškolená osoba a takovým způsobem, aby později nemusel být opakován. V případech, že dojde k opakování výslechu před stejným orgánem, je vyslychajícím zpravidla stejná osoba (§ 20 ZOTČ).

Výslechy však, podle zkušeností organizace In IUSTITIA, v rozporu se zákonnými požadavky často probíhají v nevhodném a pro oběť stresujícím prostředí a není výjimkou, že se jich kromě vyslychajícího, jehož pohlaví si oběť zvolila, účastní také další osoby. Oběti jsou nuceny svou výpověď opakovat před různými osobami stále dokola. Základní linií tvoří podání vysvětlení, výslech v přípravném řízení a výslech v řízení před soudem. Nedůsledná či neodborná protokolace navíc vede k potřebě opakovat výpověď často i v rámci jednoho stadia trestního řízení.

Nezbyvá tedy než doporučit, aby se dbalo na důslednou aplikaci zákona v souladu s jeho účelem. Zodpovědné osoby musí provádět protokolaci výpovědi tak, aby nemusela být přepracovávána či doplňována. Mělo by také dojít k prohloubení znalostí příslušných orgánů v oblastech psychologie obětí a dopadů trestných činů na jejich život, aby byly schopny lépe chápat potřeby obětí a samy aktivně předcházet jejich sekundární viktimizaci.

Je nezbytné do zákona důsledně provést zákaz opakovaného výslechu zvlášť zranitelných obětí, aby dané ustanovení přestalo být pouhou teoretickou deklarací. Výslech zvlášť zranitelné oběti z přípravného řízení by měl být, bez ohledu na další důkazy nezpůsobilosti oběti vypovídat, použitelný v hlavním líčení.

⁷ § 19 odst. 1: „Oběť může žádat, aby byla v přípravném řízení vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví. Žádosti zvlášť zranitelné oběti je nutné vyhovět, nebrání-li tomu důležité důvody. Důvody, které vedly k zamítnutí žádosti, se poznamenají do protokolu o úkonu.“

Navrhujeme toto doplnění trestního řádu:

§ 211 odst. 2:

(2) Protokol o výpovědi spoluobžalovaného, **poškozeného** nebo svědka se přečte také tehdy, byl-li výslech proveden způsobem odpovídajícím ustanovení tohoto zákona a

a) taková osoba zemřela nebo se stala neznámou, pro dlouhodobý pobyt v cizině nedosažitelnou, nebo onemocněla chorobou, která natrvalo nebo po dohlednou dobu znemožňuje její výslech, nebo

b) šlo o neodkladný nebo neopakovatelný úkon provedený podle § 158a, **nebo**

c) poškozený je zvláště zranitelnou obětí podle zvláštního zákona)* a s přečtením protokolu souhlasí.

*** Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.**

V různých stádiích trestního řízení je výslech oběti spojen s opětovným setkáním s pachatelem, například v soudní síni. Zákon o obětech obsahuje ustanovení zamezující tomuto, pro mnohé oběti traumatizujícímu zážitku, v § 17. Je nutné zdůraznit, že zákon neváže toto právo na existenci zvláštních důvodů na straně oběti. Toto právo náleží každé oběti v kterémkoli stadiu trestního řízení a při všech úkonech, kterých se účastní; žádosti zvláště zranitelné oběti jsou příslušné orgány povinny vyhovět, nevylučuje-li to povaha prováděného úkonu (§ 17 ZOTČ). Jak vyplývá ze zkušeností organizace In IUSTITIA, v praxi se lze však často setkat s požadavkem ze strany příslušných orgánů na prokázání dostatečných důvodů, které oběti v setkání s pachatelem brání. Pravidelně tak dochází k tomu, že je oběť nucena obstarávat si potvrzení od lékaře, které oběti v setkání s pachatelem neumožňuje. Není-li oběť schopna prokázat zdravotní indikace či jiné (z pohledu příslušných orgánů) závažné důvody, bývá její žádost bez dalšího zamítnuta.

Příslušné orgány činné v trestním řízení také nedostatečně zajišťují ochranu obětí před a po provedení příslušného úkonu, tj. v ostatních prostorách budovy, v níž úkon probíhá (např. mimo výslechové místnosti). Zejména v soudní praxi se lze setkat s přístupem, kdy jsou opatření k zabránění kontaktu oběti s pachatelem omezena pouze na prostory jednací síně a to, co se odehrává za jejím prahem, není žádným způsobem regulováno. Dochází tak do značné míry k popření smyslu právní úpravy v této části.

Uvedené problémy by bylo možné řešit především správnou aplikací zákona o obětech trestných činů v souladu s jeho účelem. V první řadě by tedy měla být věnována pozornost metodickému vedení příslušných orgánů činných v trestním řízení a jejich důkladnému proškolení v této oblasti.

V zájmu lepší vymahatelnosti práv obětí a posílení právní jistoty by bylo vhodné zvážit jasnou formulaci podmínek, za kterých je možné žádosti oběti (nespadající do kategorie zvláště zranitelných obětí) o zabránění kontaktu s pachatelem nevyhovět, a to minimálně odkazem na důležité důvody, jež tomu brání.

V zákoně by měla být výslovně zakotvena zásada, že ochrana obětí ve smyslu zabránění jejich kontaktu s pachatelem se vztahuje i na prostory mimo místnost, v níž úkon probíhá.

Navrhujeme toto znění § 17:

(1) Oběť má právo **požádat** v kterémkoliv stadiu trestního řízení, popřípadě i před jeho zahájením, **na to**, aby byla při úkonech, kterých se účastní, učiněna potřebná opatření k zabránění kontaktu oběti s osobou, kterou označila za pachatele, která je podezřelá ze spáchání trestného činu nebo proti níž se vede trestní řízení. **Příslušné orgány jsou na základě žádosti oběti povinny učinit vhodná opatření, aby se oběť nedostala do kontaktu s osobou, kterou označila za pachatele, která je podezřelá ze spáchání trestného činu, nebo proti níž se trestní řízení vede, též před započítáním a po skončení úkonu.**

(2) Žádosti podle odstavce 1 **nejsou** příslušné orgány povinny vyhovět, pokud se jedná o zvláště zranitelnou oběť a **ne to** vylučuje povaha prováděného úkonu. **Nelze-li této žádosti vyhovět, protože to vylučuje povaha prováděného úkonu, V takovém případě** jsou příslušné orgány povinny učinit vhodná opatření, aby se oběť nedostala do kontaktu s osobou, kterou označila za pachatele, která je podezřelá ze spáchání trestného činu, nebo proti níž se trestní řízení vede, před započítáním a po skončení úkonu.

4. Kolize postavení poškozeného a svědka v trestním řízení.

Právo podat odpor

Častý problém praxe, jak plyne z kazuistiky plzeňské pobočky organizace Člověk v tísni, je situace, kdy je poškozený současně svědkem v trestním řízení. Z pohledu praxe pomáhajících organizací je s podivem, že tuto kolizi soud řeší tak, že poškozenému, který je současně svědkem a žádá (jako poškozený) o nahlédnutí do spisu, toto právo soud odmítne. Dochází ke střetu práva poškozeného na nahlédnutí do spisu a zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností - § 2 odst. 5 trestního řádu, což je v dané fázi trestního řízení povinností soudu. Dosavadní soudní praxe směřuje dle poznatků nevládních organizací spíše k restrikci práva na nahlížení do spisu a umožnění úvahy soudu (povolit či nepovolit, podle toho, zda dle soudu může nahlédnutí způsobit ovlivnění poškozeného, který ještě nebyl vyslechnut).

Poškozený/oběť má již před vydáním rozhodnutí právo žádat o peněžitou pomoc. Klientka v případové studii s názvem: „Poškozený nemá právo podat odpor proti trestnímu příkazu“ neměla dost informací ke svému zdravotnímu stavu a potřebovala se podívat na odborná vyjádření lékařů, která byla založena právě v trestním spise. To jí bylo soudem „rozmluveno“ právě s odkazem na fakt, že je též svědkyní v této kauze a že by nahlédnutí do spisu ovlivnilo její výpověď. Až z návrhu na potrestání ale zjistila, že měla i zlomené žebro. Pokud by tuto skutečnost zjistila dříve, mohla peněžitou pomoc nárokovat dříve a v jiné výši.

Navíc trestní řád neumožňuje poškozenému podat odpor proti trestnímu příkazu. Poškozený, který se určité relevantní skutečnosti dozvídá až z návrhu na potrestání, tedy ve chvíli, kdy je vydán trestní příkaz, není schopen průběh trestního řízení již žádným způsobem ovlivnit. Nemožnost podání odporu tedy vnímáme z pohledu praxe a z hlediska postavení poškozeného jako problém.

Na základě této případové studie by bylo vhodné umožnit podání odporu proti trestnímu příkazu též poškozenému (§ 314g trestního řádu). Alternativně je možné konstruovat právo na podání odporu pro poškozeného tak, že by nárok na podání odporu vznikl v případě nesprávného poučení ze strany orgánu činného v trestním řízení, tak jako tomu bylo v případě paní Dany (viz výše). Případ paní Dany poukazuje na určitou kolizi mezi právem poškozeného na informace a zájmem soudu (orgánu činného v trestním řízení) na zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Jak se ukázalo v této případové studii, soud tuto situaci řeší odepřením práva poškozenému, které mu ale ze zákona náleží. Soud tedy v tomto případě nepostupuje v souladu se zákonem a oběti fakticky její zákonné právo odpírá. Jediným transparentním a spravedlivým řešením této vadné praxe by bylo vtělit do zákona (§ 65 odst. 1 trestního řádu) možnost nahlédnutí do spisu odepřít soudním uvážením.

Stejná situace jako u nahlázení do spisu je v praxi s přítomností nevyslechnutého poškozeného u výsledku obžalovaného u hlavního líčení. Poškozený má teoreticky právo být přítomen v soudní síni, v praxi je však vždy odkázán za dveře (§ 209 odst. 1 trestního řádu). Také zde se jedná o vadnou praxi a vhodnou nápravou by bylo legislativní zakotvení soudní úvahy, zda přítomnost poškozeného při hlavním líčení s ohledem na jeho výslech jako svědka v odůvodněných případech omezit (§ 209 odst. 1 trestního řádu).

Navrhujeme toto znění § 314g trestního řádu:

„(1) Obviněný, osoby, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání, a státní zástupce **a poškozený** mohou podat proti trestnímu příkazu odpor. Odpor se podává u soudu, který trestní příkaz vydal, a to do osmi dnů od jeho doručení. Osobám, které mohou podat odvolání ve prospěch obviněného, s výjimkou státního zástupce, končí lhůta tímž dnem jako obviněnému. Jestliže se trestní příkaz doručuje jak obviněnému, tak i jeho obhájci, běží lhůta od toho doručení, které bylo provedeno později. Na navrácení lhůty se obdobně užije ustanovení § 61. Po doručení trestního příkazu může se oprávněná osoba odporu výslovně vzdát.“

5. Zdravotní pojištění

Případová studie z praxe organizace La Strada: „Paní Nataša“ poukazuje na překerní situaci nelegální migrantky, která se na našem území stala obětí trestného činu. V důsledku roky trvajícího pracovního vykořisťování se dostávají zdravotní problémy, které je potřeba řešit odbornou lékařskou péčí. Dlouhodobě neřešená pobytová situace znamená, že klientka je povinna veškerou zdravotní péči uhradit. Navíc cizinci, kteří pobývají v České republice nelegálně, nemohou ani požádat o peněžitou pomoc pro oběti trestných činů. Situaci by bylo možné řešit zahrnutím cizinců – obětí trestných činů - do systému veřejného zdravotního pojištění, nebo jim alespoň alternativně zajistit úhradu zdravotní péče.

Navrhujeme toto znění § 48 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců:

„Pro účely úhrady poskytování zdravotních služeb, nelze-li úhradu zajistit jiným způsobem, se za cizince, kterému bylo uděleno oprávnění k pobytu za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území podle zvláštního právního předpisu 3a) (dále jen „cizinec požívající dočasnou ochranu“), považuje cizinec,

- a) kterému bylo uděleno vízum podle § 33 odst. 1 písm. a) a b), § 33 odst. 3 nebo povolení k dlouhodobému pobytu za účelem strpění pobytu na území (§ 43),
- b) který je uveden v § 42e odst. 1 za podmínek a ve lhůtě podle § 42e odst. 2,
- c) který podal žádost o povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany na území,
- d) kterému bylo povolení k dlouhodobému pobytu za účelem ochrany na území vydáno,
- e) který je uveden v § 42e odst. 5, a to ode dne podání žádosti, nebo
- f) který je uveden v § 18 písm. d) bodě 4, a to ode dne nabytí právní moci předběžného opatření příslušného orgánu,
- g) který je obětí trestného činu)*.**

)* zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

Program „Fond pro nestátní neziskové organizace“, jenž je financován z EHP fondů 2009 – 2014, se zaměřuje na podporu nestátních neziskových organizací prosazujících veřejný zájem. Hlavním cílem programu je posílení rozvoje občanské společnosti a zvýšení příspěvku k sociální spravedlnosti, demokracii a udržitelnému rozvoji. Program se konkrétně zaměřuje na podporu demokracie, lidských práv a genderové rovnosti a na posilování kapacit nestátních neziskových organizací, stejně jako na specifické potřeby minoritních skupin, včetně Romů. Program se také zaměřuje na ochranu životního prostředí a klimatické změny.

